

JÓZEF JODKOWSKI

BIĄŁYSTOK
W PIERWSZEJ POŁOWIE XVI W.

GRODNO
MUZEUM PAŃSTWOWE
1931

JÓZEF JODKOWSKI

BIAŁYSTOK

W PIERWSZEJ POŁOWIE XVI W.

GRODNO
MUZEUM PAŃSTWOWE
1931

Po wiekopomnym czynie zbrojnym pod Grunwaldem w odwiecznych puszczach księstwa grodzieńskiego i na pograniczu z Mazowszem rozpoczął się nowy okres dziejów nowego Podlasia.

Gdy przewrotny i krwawy sąsiad przestał być wówczas groźnym, zapowiadało się życie spokojne ludowi tamtejszemu, znękanemu częstymi napadami „pod znakiem krzyża”.

Po nadaniu przez Jagiełłę w 1391 r. Januszowi, księciu mazowieckiemu, ziemi drohickiej wraz z Tykocinem ożywiła się kolonizacja. Rozpoczęło się trzebieenie puszczy, powstawały nowe osiedla, szczególnie intensywnie—po pogromie Krzyżaków.

Witold i Jagiełło rozdawali „pustowszczyzny” i obszary leśne, często bez dokładnego oznaczenia granic. Najbardziej wszakże ożywiły się te ziemie za Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta I.

Powstają fortuny magnackie. Rajgród i Goniądz (Ganeż) zdrajcy Glińskiego, hetmana lit., nadany w 1509 r. przez Zygmunta I prawem dziedzicznym Mikołajowi Radziwiłłowi, namiestnikowi bielskiemu (1494—1503), wojewodzie trockiego (1505) i wileńskiego oraz kanclerzowi w. ks. lit. (od 1510 r. + 1522 r.), jako też Knyszyn, Zabłudów i Gródek Aleksandra Iwanowicza Chodkiewicza, wojewody nowogrodzkiego i marszałka w. w. ks. lit., rezydującego w Brzostowicy W. w pow. grodzieńskim, którą otrzymał od Zygmunta I w 1506 r., były faktycznie lennemi państewkami. Włodarze tych ziem nie podlegali władzom powiatowym, mieli własnych bojarów i szlachtę, a były wypadki, że ci panowie (Radziwiłł nawet otrzymał w 1518 r. od cesarza Maksymiljana tytuł

księcia państwa rzymskiego) obracali bojarów w poddanych swoich¹.

Aleksander Chodkiewicz, gdy udał się z Zygmuntem I w 1506 r. na koronację do Krakowa, wszystkich „zaćmił“ przepychem².

W 1498 r. A. Chodkiewicz w dobrach swoich dziedzicznych—w Gródku ufundował klasztor „greckeskaho i rymaskaho zakonu“, jak to wynika z zapisu fundatora z r. 1510³, a więc unicki — wbrew twierdzeniu wielu historyków, że unja florencka u nas nie istniała.

Nie pozostali wszakże zakonnicy w Gródku, ponieważ puszczonej z wodą na rz. Sprzaśli (Sprzaśli-Supraśli) krzyż wskazał miejsce na budowę klasztoru w Hrudzie—w puszczy Błudowskiej, gdzie dopiero w 1503 r. rozpoczęto wznosić do dziś dnia istniejący, a jeden z najwspanialszych i najcenniejszych zabytków warownego budownictwa kościelnego — kościół po-bazylijski w Supraślu.

W 1514 roku wynikł spór o łąki, nabyte przez klasztor u poddanych królewskich, należących do starostwa bielskiego, na które otrzymał przywilej królewski Mikołaj Michnowicz Raczkowicz (Raczkiewicz), sekretarz królewski.

Raczkowicz zaproponował klasztorowi zwrot sumy, zapłaconej za łąki, jednakże opat Jonasz propozycję tę odrzucił. Raczkowicz wówczas zabronił poddanym klasztornym korzy-

¹ Dr. Baranowski. Z dziejów feudalizmu na Podlasiu. Przegląd Historyczny, t. IV. A. Prohaska. Dzieje Witolda, w. księcia Litwy. Wilno, 1914 r., str. 334.

O Radziwiłłach ob. A. Boniecki. Poczet rodów. Warszawa, 1887 r. M. Radziwiłł w 1528 r. ustanowił swoim sukcesorem Zygmunta Augusta Tamże str. 273. Również — ob. J. Wolfa: Kniaziowie lit.-ruscy.

² St. Kossakowski. Monografie historyczno-genealogiczne. Warszawa, 1876, I, str. 43. Przywilej na Zabłudów z okolicznymi włościami otrzymał w 1525 r. Tamże.

³ Archeograficzeskij sbornik dokumentów, odnosiaszczichsia k isrorji Siewiero-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri Uprawlenji Wil. Ucz. Okr. Wilno, 1870, t. IX, str. 14.

stania z dróg, wiodących przez dwór jego Białystok. To zarządzenie poskutkowało, nastąpiło bowiem porozumienie z klasztorem, a z aktów w tej sprawie notujemy po raz pierwszy początkową datę z historii Białegostoku¹.

Z aktów zaś Metryki Litewskiej dowiadujemy się, że Mikołaj Raczkowicz vel Raczkiewicz, dzierżawca Szawelski, otrzymał szereg przywilejów na grunta i poddanych: w 1507 r. w powiecie wołkowyskim (w krzemienieckiej „dziesiątce”)², w 1508 r. na 20 ludzi w wasiliskim powiecie po zdrajcy kniaziu Bazylim Glińskim³, w 1514 r. na część grodzieńskiej puszczy „w pobliżu granicy niemieckiej”⁴, w 1516 r. na sioło Lichiniche, 17 służb „koniuchów i kobylników” oraz „pustowszczyznę” Deżkowszczyznę w pow. wołkowyskim⁵ i w 1515 r. „uhoł” lasu dubickiego⁶.

Zapewne M. Raczkowicz otrzymał od króla najpierw część puszczy grodzieńskiej w dzierżawę, dwór tam założył i dopiero w 1514 r. uzyskał przywilej królewski. Wynikałoby to nawet z faktu zakupu łąk u poddanych bielskich, na których tak mu zależało, że miał zatarg z zakonnikami supraślskimi, będącymi pod opieką A. Chodkiewicza.

O przodkach i rodzinie M. Raczkowicza nie mogliśmy odnaleźć ścisłych wiadomości. Dziadem jego był Raczko, ojcem Michno, a stąd on był nazywany Michnowiczem Raczkowiczem, czy też Raczkiewiczem.

Miał brata Stanisława, który również otrzymał od Zygmunta I część puszczy grodzieńskiej „u granicy niemieckiej”⁷. Żonie jego Barbarze Zygmunt I w 1524 r. potwierdził

¹ Tamże, str. 32. Rzeczulkę, płynącą przez B-k również nazywano wówczas Białym Stokiem.

² Ks. zapisów № 8, dok. 236.

³ Tamże, dok. № 320.

⁴ Tamże, № 9, dok. 166.

⁵ Tamże, dok. 298. Były tam niezawodnie stadniny królewskie.

⁶ Tamże, dok. 458.

⁷ Metryka Lit., ks. zap. 9, dok. 402.

przywilejem zapis męża na 1000 kop groszy litewskich, zabezpieczonych na Dowspuddie¹.

* * *

Historycy Białegostoku, nie wyłączając E. Chłopickiego², który wiele cennych wiadomości zebrał o Białymstoku i jego okolicach, jako też ks. Z. Dunin Kozickiego³, skrzętnego i niezrównanego w umiejętności odnajdywania materiałów źródłowych, wszakże zgodnie rozpoczynają dzieje Białegostoku od daty fundacji kościoła przez Piotra Wiesiołowskiego w 1581 r., czy też (według ks. Z. D. Kozickiego) w 1584 r. (odebrania kalwinom).

Ponieważ akta Metryki Litewskiej dotychczas nie zostały nam zwrócone, a archiwa przeważnie mocno ucierpiały w okresie wojny światowej, to też ustalenie daty objęcia w posiadanie Białegostoku przez Wiesiołowskich vel Wesołowskich było dotychczas niemożliwe. Zresztą i przed wojną światową Metryka Litewska, znajdująca się w archiwum ministerstwa sprawiedliwości w Moskwie nie była zbyt dostępna, a na odnalezienie jakiegobądź dokumentu trzeba było poświęcić wiele czasu i cierpliwości.

Przypadkowo jednakże udało się odnaleźć w prywatnem posiadaniu dokument, pochodzący z połowy XVI w., który w pewnej mierze ułatwił poszukiwania.

Na podwójnym arkuszu papieru (33×42 cm.) okazał się zagadkowy rodowód z oznaczeniem „ymion“ (po rusku—imienicz, czyli dóbr). Podajemy niżej treść jego z zachowaniem ówczesnej pisowni:

¹ Tamże, t. I. Dokumenty nie są liczbowane.

Dowspuda Raczkowicza później została nazwana Bakalarzewem.

Należy zaznaczyć, że przodkowie Jundziłłów również wywodzą się od Raczka, który miał synów: Michna Raczkowicza i Jana R. Michno został zabity przez Jana.

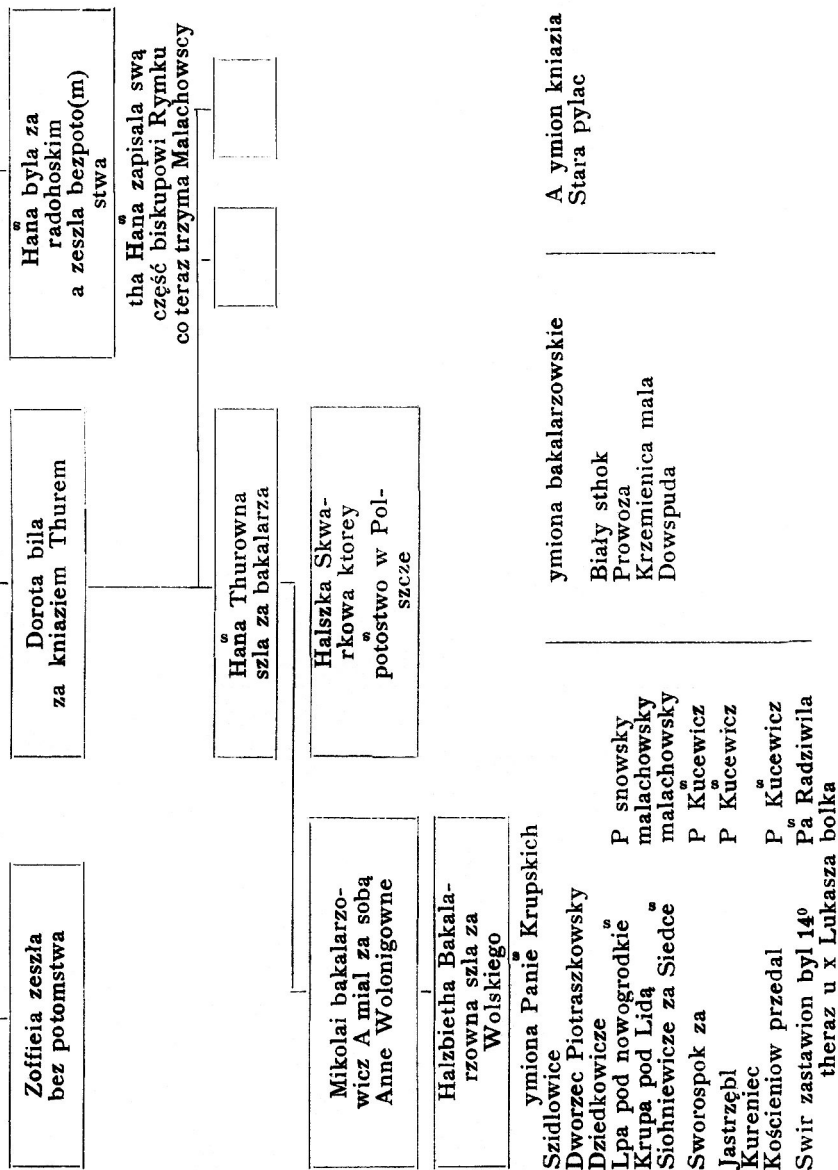
Jundilo, syn Michna R., miał trzech synów: Mikołaja Michnowicza, Jana i Pawła. A. Boniecki (Poczet rodów) dodał czwartego: Szymkę. Przeczy temu akt podziału dóbr po Jundile z r. 1503 (M. Lit., zap. 5, k. 120).

Syn Jana Jundilowicza (z drugiego małżeństwa) Józef w 1541 r. razem z matką Małgorzatą Budilówną, a wdową po Jurim Szemetowiczu, procesowała się z Chodkiewiczami o Dojlidy (M. Lit. 31).

² Opowiadania z wędrówki po kraju. „Kłosy“ t. XLIV za r. 1885 (i w osobnem wydaniu). Również Julian Moszyński. Podróż do Prus, Saksonji i Czech odbyta w roku 1838—9. Wilno, 1844, t. I.

³ Białystok w XVIII wieku. „Kwartalnik litewski“ Wilno, 1910, t. 3 i w osobnej odtince.

Kurbskich Panien było 3.

Wymienione w tym dokumencie „ymiona bakalarzowskie“: Białystok, Krzemienica Mała¹ i Dowspuda były własnością Raczkowiczów.

Tur,—nazwany księciem (kniazem), tatar, miał córkę Hannę, którą wydał za Bakałarza. Syn Bakałarza, Mikołaj, został nazwany Bakałarzowiczem. Ożeniony był z Anną Wolonizanką.

Według Metryki Litewskiej (zap. 62) Katarzyna Bahdanówna, wdowa po Mikołaju Mikołajewiczu Bakalarewiczu (według pisowni ruskiej), w 1547 r. zapisała dobra swoje białostockie, otrzymane od męża, drugiemu mężowi, Piotrowi Wiesiołowskiemu, obożnemu królewskiemu (pochodził z Korony, a stąd i tytuł).

W tymże roku został spisany układ, dotyczący tych dóbr z Zofją, córką Mikołaja Bakałarzewicza (Bakalarewicza), a żoną Macieja Kuncewicza, również wspomnianego w przytoczonym wyżej dokumencie².

* * *

Późniejsze dzieje Białegostoku nie są przedmiotem niniejszej notatki.

Być może odkrycia archeologiczne pozwolą przesunąć początki Białegostoku o szereg wieków wstecz, wszakże na podstawie dotychczasowych badań udało się jedynie oznaczyć je datą wyżej podaną, czyli rokiem 1514.

¹ W pow. wołkowyskim.

² A. Boniecki, j. w., str. 5.

ODBITO 250 EGZ. W TŁOCZNI Ł. MEJLACHOWICZA
W GRODNI, UL. HORODNICZAŃSKA 3.

1904